

Dariusz Kusz¹

Katedra Zarządzania Rozwojem Regionalnym
Wydział Zarządzania i Marketingu
Politechnika Rzeszowska

Działalność inwestycyjna gospodarstw rolniczych korzystających z funduszy strukturalnych Unii Europejskiej

Investment activities of farms profiting from structural funds of European Union

Abstract. The aim of his work was to present profits from investment activities and sources of their financing in farms supported from the structural EU funds. It has been stated that most of investments served farm modernization and development. This can indicate that their main goal was an increase of production capacity and strengthening of the farm's position in the market. The main sources of financing investment activities in the examined farms were means acquired from structural EU funds and farmer's own capital. Such structure of investments financing may originate from the fact that they are the cheapest sources of financing.

Keys words: tangible investments, sources of financing investments

Synopsis. Celem pracy było zaprezentowanie działalności inwestycyjnej oraz źródeł jej finansowania w gospodarstwach rolniczych korzystających z funduszy strukturalnych Unii Europejskiej. Stwierdzono, że wśród zrealizowanych inwestycji najczęściej miało charakter modernizacyjny i rozwojowy. Może to wskazywać, że głównym celem inwestowania była chęć zwiększenia dochodu rolniczego oraz wzrost zdolności produkcyjnych i umacnianie pozycji rynkowej gospodarstwa rolniczego. Głównym źródłem finansowania działalności inwestycyjnej badanych gospodarstw rolniczych były środki pozyskane w ramach funduszy strukturalnych Unii Europejskiej oraz kapitał własny. Taka struktura finansowania inwestycji może wynikać z faktu, że jest to źródło finansowania o najniższych kosztach.

Słowa kluczowe: inwestycje rzeczowe, źródła finansowania inwestycji

Wprowadzenie

Rozwój rolnictwa, jak każdej sfery gospodarki, wymaga prowadzenia działalności inwestycyjnej. Decyzje inwestycyjne należą do grupy decyzji o charakterze strategicznym i są jednymi z najbardziej ryzykownych, jakie muszą podejmować rolnicy. Wywołują dalekosiężne skutki określające sytuację gospodarstwa rolniczego w przyszłości.

Pojęcie inwestycji może być definiowane w różny sposób, np. jako [Ziarkowski 2004]:

- zaangażowanie środków gospodarczych w przedsięwzięcie mające na celu pomnożenie majątku właściciela przez przysporzenie określonych dochodów,
- bieżące wyrzeczenie dla niepewnych przyszłych korzyści; w zamian za to wyrzeczenie inwestor oczekuje określonej stopy zwrotu z inwestycji,
- proces gospodarczy, w którym zaangażowany jest kapitał w warunkach ryzyka, w nadziei na korzyści, które wystąpią w przyszłości.

Dla decyzji inwestycyjnych można wyróżnić kilka charakterystycznych cech:

¹ Dr inż., al. Powstańców Warszawy, 35-959 Rzeszów

- wiążą się ze znacznym zaangażowaniem kapitału kosztem bieżących wyrzeczeń,
- obciążone są stosunkowo dużym ryzykiem,
- mają wpływ na stan przyszłej sytuacji finansowej przedsiębiorstwa,
- związane są z czynnikiem czasu; spodziewane korzyści odroczone są w czasie względem ponoszonych nakładów,
- powodują relatywnie długi okres zamrożenia kapitału,
- związane są ze środowiskiem przyrodniczym,
- skutki decyzji inwestycyjnych są nieodwracalne.

Decyzje inwestycyjne kształtują zmiany wartości przedsiębiorstwa, przy czym siła ich oddziaływania jest uzależniona od horyzontu czasowego, rodzaju inwestycji, wielkości i struktury zaangażowanego kapitału oraz poziomu ryzyka [Henzel 2006].

Działalność inwestycyjna gospodarstw rolniczych w dużej mierze uzależniona jest od warunków otoczenia, zarówno tych o charakterze finansowym jaki i pozafinansowym. Czynniki te możemy podzielić na trzy grupy [Marcinek 2004]:

- zjawiska o charakterze ekonomicznym i społecznym,
- inflacja,
- zjawiska gospodarcze o charakterze operacyjnym.

Do pierwszej grupy można zaliczyć takie czynniki społeczno-ekonomiczne jak preferencje konsumentów, wymagania dotyczące ochrony środowiska czy zachowania dobrostanu zwierząt, a także politykę gospodarczą rządu: politykę podatkową, monetarną, uregulowania prawne gospodarki, w przypadku rolnictwa szczególnie istotną politykę rolną. Do drugiej grupy zjawisk oddziałujących na działalność inwestycyjną należy inflacja. Wywiera ona wpływ na liczne uwarunkowania działalności inwestycyjnej, a zwłaszcza na wysokość stóp procentowych czyli koszty pozyskania kapitału i wzrost cen nakładów inwestycyjnych. Trzecią grupę stanowią czynniki o charakterze operacyjnym, do których możemy zaliczyć: wrażliwość realizowanego przedsięwzięcia na cykle koniunkturalne, ryzyko sprzedaży, koszty środków do produkcji, działania konkurencji.

Istotnym elementem oddziałującym na działalność inwestycyjną gospodarstw rolniczych w Polsce jest możliwość uzyskania pomocy finansowej Unii Europejskiej, ukierunkowanej między innymi na rozwój gospodarstw rolniczych. Jedną z form pomocy są działania mające na celu wzrost dochodu rolniczego oraz poprawę organizacji produkcji. W latach 2004-2006 w ramach Sektorowego Programu operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004-2006” uruchomiono działanie „Inwestycje w gospodarstwach rolnych”, w ramach którego przewidziano ponad 600 mln euro na pomoc w inwestycjach związanych z modernizacją gospodarstw rolnych, celem ich dostosowania do funkcjonowania na Jednolitym Rynku Europejskim. Oprócz tego działania uruchomiono także inne, jak: „Ułatwienie startu młodym rolnikom”, „Różnicowanie działalności rolniczej i zbliżonej do rolnictwa w celu zapewnienia różnorodności działań lub alternatywnych źródeł dochodów” oraz „Rozwój i ulepszanie infrastruktury technicznej związanej z rolnictwem”. Jednak na działanie „Inwestycje w gospodarstwach rolnych” przewidziano największe wsparcie finansowe [Biedna i Klepacki 2007].

Celem pracy był zaprezentowanie działalności inwestycyjnej oraz źródeł jej finansowania w gospodarstwach rolniczych korzystających z funduszy strukturalnych Unii Europejskiej.

Źródła materiałów i metodyka badań

Badaniami objęto 33 gospodarstwa rolnicze z terenu województwa podkarpackiego, które w latach 2004-2006 inwestowały w rzeczowy majątek trwałe. Wybrano gospodarstwa, które w prowadzonej działalności inwestycyjnej korzystały ze wsparcia finansowego Unii Europejskiej, miały powierzchnię użytków rolnych powyżej 10 ha oraz generowały wartość produkcji powyżej 50 tys. zł rocznie. Wprowadzenie ograniczenia minimalnej powierzchni oraz minimalnej wartości produkcji wynikało z faktu, że w gospodarstwach mniejszych skala produkcji jest zbyt mała, aby generować dochód rolniczy na poziomie mogącym zaspokoić potrzeby konsumpcyjne i akumulacyjne rolnika. Ponadto w mniejszych gospodarstwach rolniczych udział dochodów pozarolniczych w dochodzie dyspozycyjnym może być znaczny, co ma wpływ na kształtowanie się rolniczych efektów produkcyjnych [Wasilewski 2004]. Należy zaznaczyć, że realizowane inwestycje w gospodarstwach mniejszych mogą głównie służyć uczynieniu pracy łatwiejszą i lżejszą, a nie mieć charakteru prorozwojowego. Próba gospodarstw objętych badaniami nie jest próbą reprezentatywną dla ich populacji w województwie podkarpackim. Mimo swej niereprezentatywności, wyniki badania mogą jednak odzwierciedlać zmienność różnych cech ekonomicznych w gospodarstwach potencjalnie rozwojowych.

Badania przeprowadzono z wykorzystaniem kwestionariusza wywiadu dotyczącego organizacji gospodarstw, uzyskiwanych wyników ekonomicznych oraz oceny dokonywanych procesów inwestycyjnych. Dane z zakresu organizacji i wyników ekonomicznych dotyczyły roku 2006, zaś działalność inwestycyjną rolników oceniono za lata 2004-2006. Badania przeprowadzono na początku 2007 roku. W celu zaprezentowania wyników ekonomicznych badanych gospodarstw wykorzystano rachunek wyników według metodologii Polskiego FADN (System Zbierania i Wykorzystywania Danych Rachunkowych z Gospodarstw Rolnych) [Wyniki standardowe... 2006].

Wyniki badań

Możliwości inwestycyjne gospodarstwa rolniczego w dużej mierze zależą od jego potencjału produkcyjnego, czy siły ekonomicznej. Przeciętna powierzchnia użytków rolnych w badanych gospodarstwach była znaczna (tabela 1) i wynosiła ponad 53 ha. Z kolei wartość wytworzonej rocznie produkcji kształtowała się na poziomie powyżej 320 tys. zł. Istotna dla gospodarstwa rolniczego jest wielkość uzyskiwanego dochodu rolniczego, gdyż określa nie tylko możliwy poziom konsumpcji, ale decyduje też o zdolnościach akumulacyjnych rolnika. Badane gospodarstwa generowały dochód na poziomie 170 tys. zł rocznie (tabela 1).

Tabela 1. Charakterystyka badanych gospodarstw rolniczych
Table 1. Description of examined farms

Parametr	Rozmiary
Użytki rolne, ha	53,2
Produkcja ogółem, zł/rok	324 262,50
Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolniczego, zł/rok	172 246,20

Źródło: badania własne

Tabela 2. Motywy podjęcia inwestycji w badanych gospodarstwach rolniczych
Table 2. Reasons for investing in the examined farms

Motywy podjęcia inwestycji	% odpowiedzi rolników*
1. Dotyczące dochodów i produkcji	
- wzrost dochodu rolniczego	66,7
- wzrost skali produkcji	54,5
- zmiana kierunku produkcji	6,1
- rozpoczęcie nowej produkcji w celu jej dywersyfikacji	3,0
- polepszenie jakości produkcji	63,6
- możliwość uszlachetniania produktów	3,0
- obniżenie kosztów produkcji	63,6
- poprawa organizacji produkcji	69,7
- dostosowanie profilu produkcji do wymagań rynkowych	33,3
- uwarunkowania prawne	18,2
2. Związane z rzeczowym majątkiem trwałym	
- wysoki stopień zużycia majątku trwałego	62,5
- znaczna awaryjność	34,4
- wymagania BHP	28,1
- postęp techniczny	65,6
3. Inne przesłanki inwestowania	
- możliwość uzyskania dotacji do inwestycji	87,9
- możliwość zagospodarowania dostępnych środków pieniężnych	30,3
- działania innych rolników	15,2
- wzrost wartości gospodarstwa	48,5
- wzrost prestiżu i zadowolenia z zajmowanej pozycji	24,2
- redukcja zatrudnienia	6,1
- możliwość uniknięcia szczytowego zapotrzebowania na pracę	27,3
- wprowadzenia automatyzacji i mechanizacji	21,2
- uczynienie pracy łatwiejszą i lżejszą	84,8
- ochrona i poprawa środowiska naturalnego	36,4
- poprawa warunków sanitarno-higienicznych	27,3
- poprawa dobrostanu zwierząt	33,3

*rolnik miał możliwość udzielenia kilku odpowiedzi
Źródło: badania własne

Podjęcie działalności inwestycyjnej w gospodarstwie rolniczym może wynikać z wielu przyczyn. Efekt działalności inwestycyjnej zależy w dużej mierze od motywów, jakie występują przed podjęciem tego działania. Motywy inwestowania podzielono w badaniach na trzy grupy (tabela 2). W grupie motywów dotyczących dochodów i produkcji rolnicy najczęściej wskazywali na poprawę organizacji produkcji, wzrost dochodu rolniczego, obniżenie kosztów produkcji, poprawę jakości produkcji oraz wzrost skali produkcji. W grupie motywów związanych z rzeczowym majątkiem trwałym największe znaczenie miała konieczność dostosowywania się do tempa postępu technicznego oraz wysoki stopień

zużycia posiadanych składników majątku trwałego, który mógł być przyczyną wysokiej awaryjności eksploatowanych maszyn i urządzeń, powodując w ten sposób dodatkowe koszty. Z grupy pozostałych motywów szczególnie ważną była możliwość uzyskania dotacji do inwestycji oraz uczynienie pracy łatwiejszą i lżejszą.

Skłonność do inwestowania można określić na podstawie wartości poniesionych nakładów inwestycyjnych. W badanych gospodarstwach rolniczych średnia wartość zrealizowanych inwestycji za lata 2004-2006 wynosiła 259 227,30 zł. Badani rolnicy w większości określili poziom zrealizowanych inwestycji jako średni (tabela 3). Ponad 30 % respondentów wskazało, że poziom poniesionych nakładów inwestycyjnych był wysoki, zaś około 9% rolników określiło go jako niski. Z analizy zgromadzonego materiału wynika też, że wszyscy badani rolnicy w najbliższej przyszłości planują dalsze inwestycje. Wynikać to może z faktu, że podejmowane przez przedsiębiorstwo inwestycje są jednym z głównych czynników zapewniających rozwój i wzrost wartości podmiotu gospodarczego.

Tabela 3. Poziom zrealizowanych inwestycji
Table 3. Level of realized investments

Ocena poziomu zrealizowanych inwestycji	% odpowiedzi rolników
Wysoki	30,3
Średni	60,6
Niski	9,1

Źródło: badania własne

Proces gospodarczy, jakim jest działalność inwestycyjna, ściśle powiązany jest z procesem finansowania i pozyskiwania potrzebnego kapitału. Podstawą decyzji finansowych jest dobór źródeł i warunki pozyskania środków na realizację przedsięwzięć inwestycyjnych. Przede wszystkim chodzi tutaj o [Ostrowska 1999]:

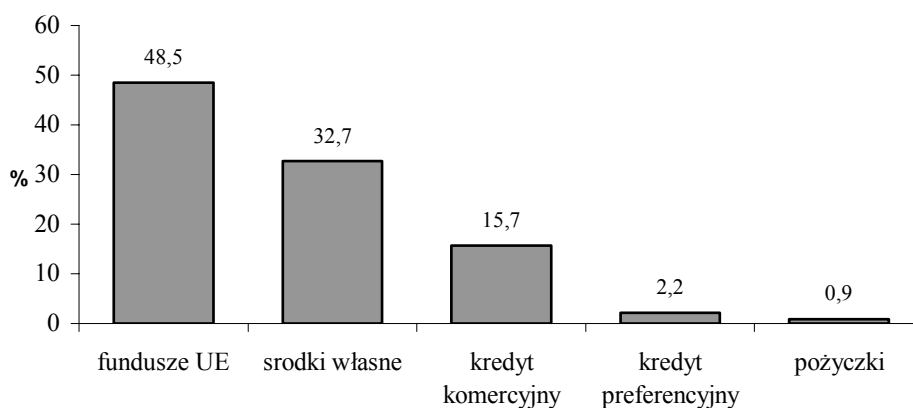
- tworzenie kapitału własnego,
- pozyskanie kapitału obcego,
- ustalenie kosztów wariantów finansowania projektów inwestycyjnych,
- kształtowanie struktury kapitału (własnego i obcego).

Skutkiem decyzji finansowych jest kształtowanie określonej struktury kapitału przedsiębiorstwa. Bardzo ważne z tego względu są zależności między decyzjami inwestycyjnymi a finansowymi. Koszt pozyskanego kapitału oraz poziom ryzyka określają minimalną stopę zwrotu, którą przedsiębiorstwo musi osiągnąć. Świadectwem trafności oceny tych decyzji są uzyskiwane dochody [Henzel 2006].

Wydatki związane z działalnością inwestycyjną gospodarstwa rolniczego wymagają określonego źródła finansowania. Możemy wyróżnić finansowanie zewnętrzne i wewnętrzne. W finansowaniu zewnętrznym źródłem kapitału jest otoczenie, zaś w finansowaniu wewnętrznym wykorzystywane są środki zgromadzone z zasobów przedsiębiorstwa. Finansowanie zewnętrzne to między innymi kredyty bankowe, kredyty kupieckie, pożyczki, dotacje, leasing, faktoring itd. Z kolei finansowanie wewnętrzne opiera się o wszystkie środki finansowe pozyskane z różnych działalności przedsiębiorstwa, takie jak zatrzymany dochód, odpisy amortyzacyjne, sprzedaż zbędnego majątku.

W omawianych badaniach stwierdzono, że głównym źródłem finansowania inwestycji były środki pozyskane w ramach funduszy Unii Europejskiej (rysunek 1). Kolejnym źródłem finansowania były własne środki pieniężne oraz kredyty komercyjne. Niewielkie znaczenie miały kredyty preferencyjne oraz pożyczki. Taka struktura źródeł finansowania

może być efektem różnego kosztu pozyskania kapitału. W takiej sytuacji pojawia się tzw. hierarchia źródeł finansowania, gdzie w pierwszej kolejności wykorzystuje się kapitał obciążony najniższym kosztem.

Źródło: badania własne

Rysunek 1. Źródła finansowania inwestycji w badanych gospodarstwach rolniczych

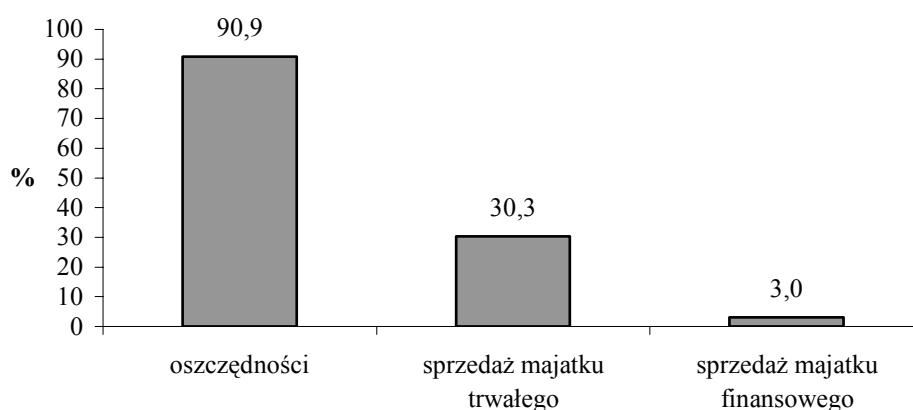
Figure 1. Sources of investment financing in the examined farms

Przy analizie źródeł finansowania wewnętrznego (wykres 2) daje się zauważyć, że w większości badanych gospodarstw wykorzystywano głównie zgromadzone oszczędności, na które składały się wypracowane w okresach ubiegłych dochody oraz odpisy amortyzacyjne. W 30 % badanych gospodarstw rolniczych w finansowaniu wewnętrznym wystąpiła sprzedaż zbędnego majątku trwałego, a w jednym gospodarstwie sprzedaż majątku finansowego. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na wpływ różnych form finansowania wewnętrznego na bilans przedsiębiorstwa. Zatrzymany w przedsiębiorstwie dochód ma swoje odzwierciedlenie po stronie pasywów bilansu. Uzyskane środki mogą zostać przekształcone w inwestycje, które wykazywane są jako majątek przedsiębiorstwa.

Natomiast sprzedaż majątku czy odpisy amortyzacyjne przekształcone w środki do pozyskania nowych składników majątku mają tylko odzwierciedlenie po stronie aktywów bilansu. Finansowanie z odpisów amortyzacyjnych czy z kapitału uwolnionego w wyniku sprzedaży posiadanego majątku nie tworzy nowego kapitału. Wystąpienie tych form finansowania powoduje zmiany jedynie po stronie aktywów bilansu, bez zmian w pasywach. Tylko finansowanie z zatrzymanego zysku powoduje zmiany zarówno po stronie pasywów, jak i aktywów bilansu. Ta forma finansowania wewnętrznego, którą możemy określić jako samofinansowanie, powoduje wzrost wartości sumy bilansowej, a dokładniej ujmując podwyższenie kapitału własnego przedsiębiorstwa [Bielawska 2000].

W tabeli 4 przedstawiono charakter zrealizowanych inwestycji rzeczowych. Daje się zauważyć, że przeważają inwestycje o charakterze modernizacyjnym, czyli głównie nastawione na ograniczenie kosztów produkcji [Sierpińska i Jachna 2005]. Często inwestycje modernizacyjne przeprowadzane są łącznie z inwestycjami odtworzeniowymi. Dlatego też w badaniach inwestycje te miały duże znaczenie. Polegają one na zastępowaniu zużytych lub przestarzałych urządzeń nowymi, są to inwestycje stosunkowo najmniej

ryzykowne, których celem jest przede wszystkim zapobieżenie wzrostowi kosztów związanych z procesem starzenia się majątku [Sierpińska i Jachna 2005]. Ważną pozycję wśród zrealizowanych inwestycji stanowiły inwestycje rozwojowe, które w badanych gospodarstwach miały przede wszystkim na celu zwiększenie szeroko rozumianego potencjału produkcyjnego. Niewielki odsetek inwestycji zakwalifikowano jako inwestycje o charakterze innowacyjnym czy inwestycje dotyczące interesu publicznego. Te ostatnie obejmowały nakłady związane z ochroną środowiska naturalnego.

Źródło: badania własne

Rysunek 2. Źródła pochodzenia środków własnych w badanych gospodarstwach rolniczych

Figure 2. Sources of own capital in the examined farms

Tabela 4. Rodzaj zrealizowanych inwestycji rzeczowych w badanych gospodarstwach rolniczych

Table 4. Type of realized tangible investments in the examined farms

Rodzaj inwestycji	% inwestycji
Inwestycje modernizacyjne	53,7
Inwestycje odtworzeniowe	34,9
Inwestycje rozwojowe	43,6
Inwestycje innowacyjne	1,3
Inwestycje dotyczące interesu publicznego	2,0

Źródło: badania własne

Podjęto także próbę określenia skłonności rolników do inwestowania w przypadku, gdyby nie można było skorzystać z dotacji do inwestycji. Ponad 40% rolników stwierdziło, że nie dokonaliby inwestycji (tabela 5). Około 25% respondentów mimo braku takiego wsparcia zrealizowałoby planowane inwestycje, co świadczyć może o tym, że inwestycje te były konieczne dla sprawnego funkcjonowania gospodarstw. Taki sam odsetek rolników podjąłby się inwestycji, ale na mniejszą skalę, lub działalność inwestycyjna byłaby realizowana w dłuższym czasie. Niewielki odsetek rolników stwierdził, że bez wsparcia funduszy unijnych inwestycje byłyby realizowane, ale kupowane środki trwałe byłyby tańsze.

Charakteryzując działalność inwestycyjną gospodarstw rolniczych należy wspomnieć o elementach hamujących ten proces. Badani rolnicy uważali, że najważniejszymi barierami utrudniającymi realizowanie inwestycji są skomplikowane procedury ubiegania się o fundusze unijne, jak też i niepewność co do polityki rolnej w przyszłości (tabela 6).

Tabela 5. Czy inwestycja byłaby realizowana bez wsparcia finansowego UE?
Table 5. Would the investments be realized without a financial support from the EU?

Odpowiedź	Rozkład odpowiedzi, %
Tak	24,2
Nie	45,5
Nie na taką skalę	24,2
Tak, ale kupowane byłyby tańsze środki trwałe	6,1

Źródło: badania własne

Dla prawie połowy analizowanych gospodarstw rolniczych istotnym problemem, z jakim się spotykają, jest ograniczony dostęp do kapitału przejawiający się brakiem niezbędnych własnych środków pieniężnych oraz utrudnionym dostępem do kredytu bankowego ze względu na jego cenę. Około 36% respondentów wskazało, że napotykali trudności związane z długotrwałymi procedurami uzyskania zgody na inwestycję (byli to wszyscy rolnicy realizujący inwestycje budowlane). Taki sam odsetek rolników wskazał też na niską opłacalność produkcji nie pozwalającą, ze względu na niską stopę zwrotu, realizować wielu projektów inwestycyjnych.

Tabela 6. Bariery utrudniające działalność inwestycyjną w badanych gospodarstwach rolniczych
Table 6. Barriers to investment activities in the examined farms

Bariera	% odpowiedzi *
Brak niezbędnych kapitałów własnych	42,4
Trudności w pozyskaniu kredytów	24,2
Wysokie oprocentowanie kredytów	48,5
Długotrwałe procedury uzyskania zgody na inwestycję	36,4
Skomplikowane procedury ubiegania się o fundusze unijne	66,7
Brak doradztwa i praktycznych wzorców	3,0
Niezadawalające funkcjonowanie systemu informacyjnego	27,3
Zbyt duże ryzyko niepowodzenia	18,2
Niska opłacalność produkcji	36,4
Niepewność co do polityki rolnej	63,6

*rolnik miał możliwość udzielenia kilku odpowiedzi

Źródło: badania własne

Podsumowanie

Działalność inwestycyjną należy uznać za niezbędny instrument, którego zastosowanie warunkuje rozwój i wzrost wartości gospodarstwa rolniczego.

Przeprowadzone badania pozwalają na sformułowanie następujących stwierdzeń o charakterze podsumowań i wniosków.

1. Prawidłowe przygotowanie procesu inwestycyjnego wymaga znajomości motywów, które leżą u podstaw podejmowania procesów inwestycyjnych. Najważniejszymi przyczynami inwestowania w badanych gospodarstwach była chęć poprawy organizacji produkcji rolniczej, dążenie do osiągnięcia wzrostu dochodu rolniczego, obniżenia kosztów, wzrostu skali produkcji oraz poprawy jakości produkcji. Należy uznać te motywy jako elementy poprawiające pozycję konkurencyjną i sytuację finansową gospodarstw. Ponadto rolnicy jako motywy inwestowania wymieniali wysoki stopień zużycia środków trwałych, szybko następujący postęp techniczny, możliwość uzyskania dotacji oraz uczynienia pracy łatwiejszą i lżejszą.
2. Zrealizowane inwestycje miały przede wszystkim charakter modernizacyjny i rozwojowy. Taki charakter inwestycji może wskazywać, że głównym celem inwestowania była chęć obniżenia kosztów (inwestycje modernizacyjne), ale też wzrost zdolności produkcyjnych i umacnianie pozycji rynkowej (inwestycje rozwojowe).
3. Głównym źródłem finansowania działalności inwestycyjnej w badanych gospodarstwach rolniczych były środki pozyskane w ramach funduszy strukturalnych Unii Europejskiej oraz kapitał własny. Taka hierarchia źródeł finansowania może wynikać z doboru próby badawczej, ale też może świadczyć o tym, że badani rolnicy, uwzględniając koszt pozyskania kapitału oraz stopień ryzyka finansowego, wybierają źródła finansowania obciążone najniższym kosztem.

Literatura

- Biedna M., Klepacki B. [2007]: Dotychczasowa pomoc finansowa UE na realizację inwestycji w gospodarstwach rolnych oraz zamierzenia na lata 2007-2013. *Wiś Jutra* 5(94), ss. 28-29.
- Bielawska A. [2000]: Samofinansowanie jako instrument finansowania przedsiębiorstw. *Ekonomika i organizacja przedsiębiorstwa* 7, ss. 3-16.
- Henzel H. [2006]: Zewnętrzne i wewnętrzne uwarunkowania decyzji inwestycyjnych przedsiębiorstw. *Zeszyty Naukowe AE w Katowicach* 40, ss. 9-19.
- Marcinek K. [2004]: Finansowa ocena przedsięwzięć inwestycyjnych przedsiębiorstw. AE w Katowicach, Katowice.
- Ostrowska E. [1999]: Ryzyko inwestycyjne. Identyfikacja i metody oceny. Wydawnictwo UG, Gdańsk.
- Sierpińska M., Jachna T. [2005]: Ocena przedsiębiorstw według standardów światowych. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Wasilewski M. [2004]: Ekonomiczno-organizacyjne uwarunkowania gospodarowania zapasami w przedsiębiorstwach rolniczych. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- Wyniki standardowe uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN w 2005 roku. Polski FADN. [2006]. IERiGŻ-PIB, Warszawa. www.fadn.pl.
- Ziarkowski R. [2004]: Opcje rzeczowe oraz ich zastosowanie w formułowaniu i ocenie projektów inwestycyjnych. Prace Naukowe AE w Katowicach, Katowice.